

DISCUSSIE EN DEBAT

What about the mainstream?

Jan Willem Duyvendak

Introductie

Superdiversiteit heeft de laatste jaren furore gemaakt. Het concept beschrijft een voortschrijdende diversificatie van migratiekanalen en van legale statussen onder migranten, en wijst op de toenemende variatie onder migranten in zowel gender, afkomst, leeftijd als de mate van *human capital* (Meissner & Vertovec, 2015: 541). In plaats van enkel aandacht te geven aan het land van herkomst, benadrukt superdiversiteit de noodzaak om de complexiteit van migratie- en integratieprocessen te belichten. Hierdoor kunnen we meer inzicht krijgen in de behoeftes van immigranten en hun kinderen, en meer begrip voor dynamieken van in- en uitsluiting (Vertovec, 2007: 1039).

Superdiversiteit is dus een beschrijving van een nieuw empirisch fenomeen. Maar deze observatie resoneerde ook theoretisch (Vertovecs artikel is het meest geciteerde artikel uit *Ethnic and Racial Studies* sinds 2007) en zelfs normatief: diversiteit wordt dan voorgesteld als de nieuwe normaal voor westerse samenlevingen. Diversiteit is dan naast een onvermijdelijke, ook wenselijke omstandigheid, niet enkel voor migranten maar ook voor *natives*. Vooral sinds multiculturaliteit als term sterk uit de gratie is geraakt, zien we diversiteit, en superdiversiteit in het bijzonder, aan een enthousiaste opmars beginnen in het publieke, politieke én wetenschappelijke debat. Dat kan geen toeval zijn: het is een nieuwe term voor burgers, politici én wetenschappers die diversiteit waarderen, ja zelfs 'super' vinden.

Empirisch gesproken zou diversiteit leiden tot alledaagse acceptatie van etnische verschillen, waar iedereen simpelweg mee om kan gaan. Verschillen worden niet meer als probleem gezien. Dit wordt door onderzoekers van superdiversiteit aangeduid als *conviviality* (Wessendorf, 2014; Padilla, Azevedo & Olmos-Alcaraz, 2015: 623). Zo wordt onder andere gesteld dat in superdiverse omgevingen iedereen zich aan iedereen aan zal passen (Crul et al., 2013).

In dit artikel wil ik deze empirische claim onderzoeken en dan met name een potentieel blinde vlek van superdiversiteit, namelijk verschillen in symbolische macht die invloed hebben op integratie. Eerder is deze blinde vlek beschreven als het buiten beschouwing laten van klasseongelijkheden en racisme (Back & Sinha, 2016), maar de vraag kan ook breder gesteld worden: heeft 'superdiversiteit' wel genoeg oog voor de *mainstream*, voor de dominante manieren van denken en doen in een samenleving?

Jan Willem Duyvendak

Hoeveel zeggen demografische verschuivingen?

Empirisch gesproken claimt het concept superdiversiteit dat in veel situaties diversiteit door direct betrokkenen wordt gezien als een alledaags soort van normaliteit, zoals Wessendorf (2014: 3) stelt in haar beschrijving van de Londense wijk Hackney. Hier is diversiteit gemeenplaats en een banaal onderdeel van het alledaagse leven geworden door twee fundamentele verschuivingen. Ten eerste is er het demografische aspect. Superdiversiteit correspondeert met een afwezigheid van een zichtbare, numerieke meerderheid van één groep, of deze nou etno-raciaal of anderszins is gedefinieerd. Er is geen groep meer die dankzij haar omvang dominant is, waaraan de minderheid zich moet aanpassen of tenminste rekening mee moet houden. De tweede verschuiving heeft te maken met de 'horizontalisering' van verhoudingen: gangbaar zijn nu interacties waarbij beide participanten ongeveer gelijkwaardig zijn. Zo gaan Wessendorfs (2014) observaties in Hackney met name over dergelijke 'horizontale' interacties in het (semi)openbare domein: op het speelplein, bij de breiclub en in winkels. Zij stelt dat deze gehorizontaliseerde verhoudingen bij uitstek kenmerkend zijn geworden voor de contacten tussen uiteenlopende groepen.

Voor deze verschuivingen valt wel iets te zeggen. Het gevoel in een superdiverse context te leven is eigen aan zogenoemde *majority-minority*-gebieden, waarbij er geen absolute meerderheid is van een bepaalde groep. Ze bieden de sociale context waarin minderheden zich niet noodzakelijk hoeven aan te passen, tenminste niet aan de *mainstream*. Aanpassing is mede afhankelijk van wie een individu in haar dagelijks leven tegenkomt: op school, in de supermarkt of op straat. Ook wanneer individuen met een *native* meerderheidsachtergrond zich in deze omgeving bevinden, zullen zij hun gedrag mogelijk aanpassen, zodat het past bij de superdiverse omgeving. Hierdoor kan het argument dat 'iedereen zich aan iedereen aanpast' op het eerste gezicht plausibel overkomen.

Maar dit beeld van wederzijdse aanpassing gaat lang niet overal op en ook lang niet in alle superdiverse contexten. De afgelopen jaren heeft een onderzoeksteam van de UvA onderzoek gedaan naar de vraag of burgers diversiteit als normaal zijn gaan zien. Wat daaruit naar voren kwam, strookt niet met de hypothese van welwillende superdiversiteit. Zo blijkt burgerschap steeds meer gepolitiseerd te raken en minderheidsidentiteiten worden ter discussie gesteld, zeker ook in superdiverse wijken. Hierom spreken we wel over de 'culturalisering' van burgerschap: de ruimte voor diversiteit is afgenomen in plaats van toegenomen, laat staan dat zij 'normaal' wordt gevonden (zie Duyvendak et al., 2016). Die problematisering van culturele en religieuze verschillen is niet enkel gaande op een nationaal, discursief, niveau. Ze vindt ook plaats in buurten en gemeentes, zoals Paul Mepschen (2016) laat zien in zijn etnografie van Amsterdam Nieuw-West. Daar zijn maar weinig mensen onverschillig over verschillen, er is juist sprake van een toename van als problematisch ervaren verschillen.

Dus hoe zit het met de mainstream?

Hoewel veel westerse landen natuurlijk al langere tijd immigranten ontvangen, blijven *native*, witte, dominante meerderheden bestaan, waarbij sterke machtsverschillen zichtbaar zijn tussen deze symbolische meerderheden (die landelijk gezien ook nog steeds demografische meerderheden zijn) en immigrantenminderheden. De belangrijkste posities binnen de economie, politiek, media en andere sectoren blijven bezet door leden van deze meerderheid. Er is sprake van *gatekeeping*, waarbij nieuwkomers pas welkom zijn als zij eerst succes hebben behaald binnen instituties, zoals het onderwijs – instituties die de cultuur en standaarden van de meerderheid verbeelden en uitdragen. Er bestaat ook in diverse samenlevingen een *mainstream*, die overigens intern gedifferentieerd kan zijn naar bijvoorbeeld religie, regio en sociale klasse.

Superdiverse gebieden, zoals beschreven door Wessendorf (2014), kunnen tot op zekere hoogte bestaan naast de *mainstream*, maar het is onvermijdelijk dat ook zij aan de dominante cultuur worden blootgesteld. Zelfs in zwaar gesegregeerde buurten zijn minderheden zich ervan bewust wat de *mainstream* is en wie toegang tot goederen en macht heeft; de macht om mensen te arresteren bijvoorbeeld. In Europa, waar in het algemeen geen sprake is van zware segregatie, is de *mainstream* zelfs nog dichterbij. Instituties van de *mainstream* samenleving, zoals scholen, staan in superdiverse gebieden. Ook als scholen diversiteit accommoderen zijn hun curricula nog steeds doortrokken van de *mainstream* – denk bijvoorbeeld aan het onderwijzen van een nationale canon. In het werk van Crul (Crul, 2016: 12; Crul et al., 2013) is ook terug te zien hoe verschillende institutionele arrangementen in educatie tussen Europese landen op uiteenlopende wijze de levens van tweedegeneratiekinderen beïnvloeden. Dit is precies hoe instituties werken: dominante normen worden vertaald en belichaamd in lokale contexten, ook in sterk diverse buurten.

De *mainstream* moet echter niet als inherent statisch gezien worden. De Verenigde Staten kunnen ons leren hoe de *mainstream*, zowel oppervlakkig als diepgaand, is veranderd door de inclusie van de kinderen van huidige en voormalige migranten. Dit soort verandering is echter asymmetrisch: de kinderen van migranten passen zich altijd meer aan dan de *mainstream*.

De Nederlandse *mainstream*: de culturalisering van Nederlanderschap

In West-Europa wordt diversiteit bijna nergens omarmd als een vanzelfsprekend aspect van het leven. Het afgelopen decennium zijn er verhitte debatten gevoerd over ‘nationale’ identiteiten en hoeveel differentiatie in het publieke domein gewenst is. In politieke discussies in Nederland worden migranten vaak beschreven als een gevaar voor de sociale cohesie en de nationale identiteit. In deze debatten wordt gesteld dat migranten ‘westerse’ (of ‘joods-christelijke’, of ‘Nederlandse’) waarden moeten overnemen en wordt het recht van *natives* om hun nationale identiteit te mogen bepalen benadrukt (Van Reekum, 2014; Kesic & Duyvendak, 2016a; Geschiere, 2009). Deze *culturalisering van burgerschap* (Duy-

Jan Willem Duyvendak

vendak et al., 2016) zou onmogelijk geweest zijn zonder een belangrijke ontwikkeling die makkelijk over het hoofd wordt gezien: de meerderheidsbevolking van Nederland wordt steeds meer cultureel homogeen. Na een lange tijd van culturele polarisatie (de lange jaren 1960) heeft de meerderheid vrij consensueel vrijzinnige idealen overgenomen. Bijna het hele politieke spectrum onderschrijft nu bijvoorbeeld vergelijkbare waarden wat betreft gender, seksualiteit, familie zaken, enzovoort. Deze culturele consensus gaat hand in hand met het afwijzen van andere waarden. In dit perspectief wordt culturele diversiteit ervaren als een groeiend probleem. Dit afwijzen van multiculturalisme wordt niet enkel discursief of cognitief gedaan; Nederlanderschap wordt behalve als status of gedrag ook gezien als een sentiment. Burgers, en met name migranten, moeten laten zien dat ze zich verbonden voelen met Nederland. Omdat het lastig is om dit letterlijk aan iemand af te lezen, wordt er belang gehecht aan symbolen (Verkaaik, 2010). Zo wordt bijvoorbeeld het bezitten van twee paspoorten geproblematiseerd als een gebrek aan binding met Nederland.

Ervaren superdiversiteit I: assimilatie diversifieert immigranten

Waardoor ervaren dan veel mensen toch toenemende diversiteit, superdiversiteit als u wilt? Interessant genoeg komt dat juist doordat sprake is van assimilatie van migranten in de mainstream. Doordat sommige migranten hogere opleidingen gaan volgen, betere salarissen gaan verdienen, in duurdere wijken gaan wonen, met andere woorden meer op de mainstream gaan lijken (en er onderdeel van gaan uitmaken), worden de verschillen tussen migranten onderling veel groter. Migranten ervaren die toegenomen differentiatie soms als pijnlijk, bijvoorbeeld wanneer ouders moeite hebben hun kinderen te volgen omdat deze te veel 'vernerlandsen'.

Ervaren superdiversiteit II: assimilatie diversifieert de mainstream

Echter, niet enkel migranten lijken zich te herkennen in de ervaring van superdiversiteit. Ook veel leden van de meerderheid stellen dat Nederland diverser wordt. En ook in dit geval is het de geslaagde assimilatie van migranten in de mainstream die de mainstream het gevoel geeft intern meer divers te worden. Dit punt wordt door diversiteitstheoretici vaak niet goed begrepen: zij stellen dat wanneer migranten onderling meer gaan verschillen, de samenleving in haar geheel 'dus' ook diverser wordt. Maar dat is een misverstand: een groot deel van de toegenomen diversiteit van migranten komt nu juist doordat een deel van de migranten sterk gaat lijken op de meerderheid (en assimileert in de mainstream). Dat laat onverlet dat de meerderheid dit soms ervaart als toegenomen diversiteit en dan al snel miskent dat dit komt door de assimilatie van migranten (die nu ook goede banen hebben, in vinex-wijken wonen en niet alleen meer in de oude stadswijken, en buiten hun eigen groep trouwen).

Het blijft overigens een empirische vraag tot welke hoogte de mainstream werkelijk verandert door haar etnische spectrum te verbreden. Vaak kunnen nieuwko-

mers enkel toetreden tot de mainstream wanneer zij hiervan niet te veel afwijken. In die zin is de mainstream vaak verre van (super)divers.

Bibliografie

- Alba, R. (2009), *Blurring the Color Line: The New Chance for a More Integrated America*. Cambridge: Harvard University Press.
- Back, L. & S. Sinha (2016), Multicultural conviviality in the midst of racism's ruins. *Journal of Intercultural Studies*, 37, 517-32.
- Crul, M., J. Schneider & F. Lelie (2013), *Superdiversiteit: Een nieuwe visie op integratie*. Amsterdam: VU University Press.
- Crul, M. (2016), Super-diversity vs. assimilation: How complex diversity in majority – minority cities challenges the assumptions of assimilation. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42, 54-68.
- Duyvendak, J.W., P. Geschiere & E. Tonkens (eds.) (2016), *The Culturalization of Citizenship. Belonging and Polarization in a Globalizing World*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Geschiere, P. (2009), *The Perils of Belonging: Autochthony, Citizenship, and Exclusion in Africa and Europe*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kesic, J. & J.W. Duyvendak (2016a), Nationalism without nationalism? Dutch self-images among the progressive left. In: J.W. Duyvendak et al. (eds.), *The Culturalization of Citizenship*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 49-71.
- Meissner, F. & S. Vertovec (2015), Comparing super-diversity. *Ethnic and Racial Studies*, 38, 541-555.
- Mepschen, P. (2016), *Everyday Autochthony: Difference, Discontent and the Politics of Home in Amsterdam*. PhD, University of Amsterdam.
- Padilla, B., J. Azevedo & A. Olmos-Alcaraz (2015), Super-diversity and conviviality: Exploring frameworks for doing ethnography in Southern European intercultural cities. *Ethnic and Racial Studies*, 38, 621-635.
- Reekum, R. van (2014), *Out of Character: Debating Dutchness, Narrating Citizenship* (diss. UvA).
- Verkaaik, O. (2010), The cachet dilemma: Ritual and agency in new Dutch nationalism. *American Ethnologist*, 37, 69-82.
- Vertovec, S. (2007), Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies*, 30, 1024-1054.
- Wessendorf, S. (2014), *Commonplace Diversity: Social Relations in a Super-diverse Context*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.